

DIN ISTORIA CERCETĂRII CĂRȚII VECHI ÎN BUCOVINA ISTORICĂ

Olimpia MITRIC

Simpozionul științific internațional consacrat împlinirii a 500 de ani de la tipărirea primei cărți pe teritoriul României¹, desfășurat la Galați, în zilele de 21-22 noiembrie 2008, în organizarea Muzeului de Istorie din Galați (cu colaborarea Bibliotecii „V. A. Urechia” și a Episcopiei Dunării de Jos), ne-a oferit un bun prilej de a prezenta câteva momente din evoluția cercetării cărții vechi, manuscrisă și tipărită, păstrată în fonduri și colecții din Bucovina istorică (și zonele învecinate), unde a existat un interes constant în acest domeniu, din partea specialiștilor români și străini; pe unii dintre aceștia îi vom evoca în continuare.

Din cauza timpului limitat, nu ne-am oprit și asupra rezultatelor cercetătorilor străini (slaviști și istorici de artă), care, de-a lungul timpului, au studiat, în principal, manuscrisele ornate și miniate, cele mai multe create în scriptoriile mănăstirilor voievodale de aici².

Cele mai vechi informații despre prezența manuscriselor și cărților vechi în unele din cele mai cunoscute mănăstiri aparțin editorului de documente din Cernăuți, F. A. Wickenhauser, începând cu anul 1862. Deși avem a face numai cu liste de manuscrise și cărți vechi, potrivit criteriului lingvistic, ele sunt deosebit de

---

¹ Un **Liturghier**, în anul 1508 noiembrie 10, în limba slavonă, din inițiativa domnitorului Radu cel Mare, potrivit epilogului, pe care-l redăm, parțial, în traducere: „[...] S-a început această sfântă carte, numită **Liturghie**, după porunca domnitorului Io[an] Radu voievod, să-i fie lui vecinica pomenire. Și s-a săvârșit această carte din porunca întru Hristos Dumnezeu, binecredinciosului și de Dumnezeu păzitului și prea luminatului domnitor Io[an] Mihnea, marele voievod a toată Țara Românească și părților pe Dunăre, fiul marelui Io[an] Vlad voievod, în anul dintâi al domniei sale; ostenindu-se și smeritul monah și preot Macarie. În anul 7016, crugul soarelui 16, al lunei 5, indiction 11, luna noiembrie 10 zile” (cu respectarea normelor ortografice actuale, după Ioan Bianu, Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche 1508-1830. Vol. I. 1508-1716*, București, 1903, p. 6-7). În trecut, mai amintim că invenția tiparului cu caractere mobile este atribuită lui Johannes Gutenberg, iar **Biblia cu 42 de rânduri**, tipărită la Mainz, în anul 1455, o capodoperă a artei tipografice, este prima carte din lume care a văzut lumina tiparului.

² Pentru aceasta, a se vedea lucrările de sinteză semnate de: D. P. Bogdan, *Paleografia româno-slavă*, București, 1978, p. 62-70, 74-75; Radu Constantinescu, *Manuscrise de origine românească din colecții străine. Repertoriu*, București, 1986; Jiva Milin, *Din istoricul cercetării manuscriselor slavo-române*, în „Romanoslavica”, XXVIII, București, 1990, p. 181-250.

importante, întrucât astăzi nu se mai găsesc la locul indicat. De pildă, în fosta mănăstire Moldovița se mai păstrau, în momentul documentării autorului, 79 manuscrise slavone și trei grecești, 22 de cărți românești, cinci slavone și 38 rusești³. Aici am cercetat un manuscris românesc, un manuscris slavon și 34 cărți românești vechi. O situație similară întâlnim pentru mănăstirile Voroneț și Humor⁴, redevenite mănăstiri abia după anul 1990, care acum încearcă să-și reconstituie patrimoniul de altădată, bibliofîl și artistic.

Relatările profesorului Grigorie Crețu (participant la serbarea de la mănăstirea Putna, din anul 1871), în legătură cu mănăstirile și bisericile mai vechi din nordul Moldovei, primele de acest fel, cu obiectele mai importante păstrate aici și cuprinse într-o scrisoare adresată episcopului Melchisedec (scrisoare aflată într-o colecție particulară din Iași, la familia C. Donose, în momentul publicării ei de către Paul Mihail⁵), l-au determinat pe episcop să-și înceapă documentarea în zonă și să dea la lumină manuscrisele miniate și ornate (*Tetraevanghelele* de la Humor, din 1473, și de la Voroneț, din 1550), adevărate opere de artă, descoperite în cancelaria Mitropoliei din Cernăuți, și apoi comunicate Academiei Române într-un Memoriu⁶, ce „[...] făcu senzație nu numai în sânul Academiei, ci și în întreaga țară. Președintele Academiei, Ion Ghica, și membrii ei, Nicolae Ionescu și Dimitrie Sturdza, erau pătrunși de importanța descoperirii [...]. Dimitrie Sturdza declară că nu cunoaște o descoperire mai importantă ca aceea a P.S.S. Episcopului de Roman”⁷. După cum se știe, mai târziu, Ioan Bogdan a reluat descrierea acestor manuscrise, în special sub aspectul însemnărilor⁸.

În studiul de referință: *O vizită la câteva mănăstiri și biserici antice din Bucovina* (Extras din A.A.R., seria II, tom VII, secțiunea II, Memorii și notițe, București, 1885), episcopul Melchisedec a descris, dar mai ales a transcris inscripțiile și însemnările de pe unele din obiectele de preț, inclusiv manuscrisele și cărțile vechi, din mănăstirile Putna, Sucevița, Dragomirna, orașele Rădăuți și Suceava.

³ F. A. Wickenhauser, *Die Urkunden des Klosters Moldowiza*, Wien, 1862, p. 193-198.

⁴ Idem, *Molda oder Beiträge zur Geschichte der Moldau und Bukowina*, I Band, Czernowitz, 1881, p. 167-170 <pentru mănăstirea Humor>; *Geschichte der Klöster Woronez und Putna*, I Bändchen, Czernowitz, 1886, p. 136-141.

⁵ *Relații din 1871 despre monumentele istorice din Moldova de nord*, în Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” din Iași, XIII, 1976, p. 373-378.

⁶ Și publicat: *Memoriul despre Tetraevanghelul lui Ștefan cel Mare de la Humor și Tetraevanghelul mitropolitului Grigorie de la Voroneț*, în „Analele Academiei Române” (în continuare: A.A.R.), seria a II-a, tom IV, (1881-1882), Anexa B și dezbateri, p. 15-18, 19, 28, 32, 55, 56, 58, 65.

⁷ Apud Gheorghian Corneliu, *Bucovina în pictură. Epaminonda A. Bucevschi*, în „Boabe de grâu”, V, 1935, nr. 9, p. 542.

⁸ *Evangheliile de la Humor și Voroneț din 1473 și 1550*, în Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii istorice (AAR, MSI), Seria II, tom XXIX, 1907, p. 645-656.

Primul catalog de bibliotecă publicat în zonă, la Fălticeni, este *Catalogul bibliotecii gimnaziului „Alec Donici” din Fălticeni*, 1893, 23 p.⁹.

În anul 1900¹⁰, folcloristul și etnograful academician, S. Fl. Marian a publicat însemnările de pe manuscrisele și cărțile din districtul Câmpulungului, precum și din bisericile din Vatra-Dornei și Dorna Candreni.

Dacă avem în vedere numai cartea românească veche, sunt prezentate 18 cărți imprimate la: Iași, Râmnic, Cernăuți, Rădăuți, București, Uniev. Între cărțile descrise, amintim: *Cazania lui Varlaam* (în 4 exemplare); Dosoftei, *Molitvenic de-nșeles*. Iași, 1681; Dosoftei, *Psaltirea în versuri*, Uniev, 1673. *Catavasierul* tipărit la Rădăuți, în anul 1744, o adevărată raritate bibliofilă, astăzi nu mai este în teritoriu. Deosebit de importante sunt și comentariile privind toponimele sau onomasticele întâlnite în însemnări, informațiile despre biserici, ctitori, despre existența altor bunuri în bisericile, unde se păstrau cărțile; se transcriu foile de titlu, prefețele sau postfețele unor tipărituri mai rare.

În fondul memorial documentar „S. Fl. Marian”, din cadrul Complexului Muzeal Bucovina din Suceava, în mapa Arhiva Bucovinei, vol. I, fascicula 13, se păstrează, în manuscris autograf *Inscripțiuni de pe manuscrise și cărți vechi din Bucovina, decopiate și publicate* <parțial - n. n.> de Simeon Fl. Marian, *Partea II*, <1899>; unde sunt descrise obiecte de cult, manuscrise și cărți vechi din proprietatea personală, precum și din bisericile și mănăstirile: Buninți, Mihoveni, Dragomirna, „Sf. Onofrei” de lângă Siret, Mitocul Dragomirnei, Șcheia, Putna, Sf. Ilie.

Cum aminteam mai sus, S. Fl. Marian poseda o colecție interesantă de manuscrise (texte religioase, apocrife sau de folclor), ca dovadă a interesului pe care l-a manifestat pentru vechea literatură românească. Peste 20 de manuscrise din această bibliotecă au fost achiziționate de Biblioteca Academiei¹¹.

În cunoscuta lucrare¹² a prof. de Limba și literatura slavă bisericească, din cadrul Facultății de Teologie din Cernăuți, E. A. Kozak, între inscripții își găsesc locul și informații despre prezența cărții vechi sau chiar transcrise însemnări de pe filele manuscriselor aparținând mănăstirilor Humor, Putna, Rădăuți și Sucevița. Aflăm, de pildă, că „în Inventarul bisericii Humor, în anul 1800, se găseau înregistrate 61 manuscrise slavone”(p. 38). Se mai dă (la p. 116), nota de pe un

⁹ Apud Barbu Theodorescu, *Istoria bibliografiei române*, București, 1972, p. 66-67, nota 1.

¹⁰ În volumul *Inscripțiuni de pe manuscrise și cărți vechi din Bucovina adunate și publicate de S. Fl. Marian, profesor la gimnaziul gr. or. din Suceava, membru al Academiei Române. Partea I. Inscripțiunile de pe manuscrisele și cărțile din districtul Câmpulungului*, Suceava, 1900.

¹¹ Vezi Gabriel Ștrempel, *S. Fl. Marian și vechea slovă românească*, în „Studii și cercetări de bibliologie”, XIII, 1974, p. 113-131.

¹² *Die Inschriften aus der Bukowina*, vol. I, Viena, 1903.

Minei, din Episcopia Rădăuților, din anul 1625, scrisă de Ionașcu, diac, în care se spune că s-a acoperit trapezarea, în timpul episcopului Evloghie.

Între primii români care au folosit termenul de bibliologie, în sensul de astăzi, se situează bucovineanul Nicu Cotlarciuc (viitorul mitropolit Nectarie); pe când era bibliotecar la Biblioteca Universității din Cernăuți, a publicat un articol în nemțește despre *Kurze Übersicht über die rumänische Bibliologie*¹³.

Manuscrisele slavone, în special cele miniate și ornate, din biblioteca Mănăstirii Putna au fost descrise, alături de celelalte odoare, de prof. ieșean Oreste Tafrali, în anul 1925¹⁴; tot în limba franceză, singura limbă de circulație preferată de atunci, a făcut cunoscute, cinci ani mai târziu, și comorile Mănăstirii Sucevița, într-un amplu studiu, publicat într-o primă formă în Franța¹⁵, apoi în formă întregită (*Le Monastère de Sucevița. Architecture. Peinture. Trésor*), în revista „Arta și Arheologia”, Iași, 1933 (de curând, a fost reprodus, în variantă completă, în volumul *Movileștii. Istorie și spiritualitate românească „Casa noastră movilească”*, I, Sfânta Mănăstire Sucevița, 2006, p. 175-218).

Este cunoscută preocuparea constantă a prof. Universității din Cernăuți, de la Catedra de Literatură română modernă și folclor, Leca Morariu, de identificare și publicare a manuscriselor și cărților vechi. Avem în vedere, între altele, rubrica permanentă (Foița) din ziarul „Glasul Bucovinei”, articolele și studiile din „Revista Moldovei”, „Freamăt literar”, Calendarul „Glasul Bucovinei”, „Junimea literară”, „Făt-Frumos” (al cărui redactor era)¹⁶.

Un loc aparte are „Bibliotecile noastre” (Buletinul bibliografic, Supliment la „Junimea literară”)¹⁷, înființat de Leca Morariu și destinat, de la început,

¹³ În „Zeitschrift des österreichischen Vereines für Bibliothekswesen”, 1911, Heft 1, p. 1-4; apud Barbu Theodorescu, op. cit., p. 72, nota 1.

¹⁴ *Le trésor byzantin et roumain du Monastère de Poutna. Text și Atlas*, Paris, 1925.

¹⁵ *Le Monastère de Sucevița et son trésor*, în *Mélanges Charles Diehl*, II. Art, Paris, 1930, p. 207-229.

¹⁶ Câteva titluri de articole, studii, ediții: *Codicele pătrăuțean și asasinarea lui Grigore Ghica*, Botoșani, 1922, 14 p. (Reproducere din „Revista Moldovei”, I, 1921-1922, nr. 12, p. 10-19); *Un nou manuscris vechiu: Isopia Voroneșeană*, Cernăuți, 1922, 7 p. cu 3 ilustrațiuni (Reproducere din Calendarul „Glasul Bucovinei”, 1922, p. 41-47); *Războiul Troadei. După Codicele Constantin Popovici (1796)*, Cernăuți, 1924, 107 p. (cu 7 clișee; fragment amplificat din cursul universitar Pagini din literatura Bucovinei, reproducere din „Glasul Bucovinei”, 1923). Manuscrisul i-a fost adus, în 26 noiembrie 1921, de elevul Școlii Normale din Cernăuți, Vespasian Hurjui, din Frătăuțul Nou, jud. Rădăuți. *Alicsăndria Suceveană*, în „Făt-Frumos”, XV, 1940, nr. 4-6, p. 117-119.

¹⁷ Din titlurile publicate aici: *Din Sandipa filosoful al codicelui Constantin Popovici*, III, 1926, nr. 1, p. 1-2; *O nouă dovadă de cărturărie moldovenească în Bucovina (o nouă versiune din Mântuirea păcătoșilor)*, III, 1926, nr. 2, p. 3-4; nr. 3, p. 5-6; nr. 6, p. 9-10, și în „Glasul Bucovinei”, 1926, nr. 2112, 2113, p. 2 (manuscrisul i-a fost pus la dispoziție de pr. prof. dr. Oreste Tarangul); *Dascălul putnean Ștefan Raireș* <corect: Raierez – n. n.> (+1797) (*O nouă Isopie bucovineană*), IV, 1927, nr. 4, p. 7-8; nr. 5-6, p. 9-10.

descoperirii și salvării manuscriselor, a cărților vechi, potrivit intenției programatice, din primul număr (1924, mai-iunie), intitulată Rostul nostru: „[...]”

Ne-om strădui deci să fim catalogul public al uitatelor noastre rafturi de cărți, semnalând oriunde ar fi ea cartea rară, cartea veche. Dar cu această publicație a noastră, singulară în felul ei la noi vom împlini desigur și alte rosturi. Dând titlul exact al cutăru necunoscut sau rar sau chiar unic exemplar, ne-om spori și cunoștințele bibliografice. Vom mijloci schimbul de cărți și reciproca completare a bibliotecilor. Vom deștepta, evident, grija și evlavia cuvenită pentru scrisul de altădată [...]”.

Neobositul preot Dimitrie Dan, membru corespondent al Academiei Române, în monografiile închinat mănăstirilor Putna, Sucevița sau Episcopiei de Rădăuți¹⁸, semnalează sau descrie și cărțile vechi din bibliotecile acestor locașuri. Ca și în lucrările evocate anterior, aceste semnalări sau descrieri sunt deosebit de importante, întrucât multe din aceste cărți, astăzi, nu se mai află la locul lor.

De asemenea, acestui preot îi datorăm și o monografie dedicată arhimandritului cărturar Vartolomei Măzăreanu (*Arhimandritul Vartolomei Măzereanu*, București, 1911), neîntrecut traducător și copist de manuscrise, alcătuitor de condici și pomelnice.

În lucrarea sa de referință, prima de acest tip, *Manuscrise slave din timpul lui Ștefan cel Mare*, publicată în anul 1943¹⁹, teza sa de doctorat, susținută în anul 1943, la Facultatea de Filozofie și Litere din București, Emil Turdeanu descrie și comentează, în stilul său caracteristic, 47 de manuscrise cunoscute până atunci.

Dr. K. Reifenkugel, preotul Dimitrie Dan, directorul Muzeului Județean din Rădăuți, preotul Eusebie Procopovici din Mămăiești (Cernăuți) s-au numărat între numeroșii colaboratori ai autorilor Bibliografiei Românești Vechi, transmițând descrierile unor cărți vechi din Biblioteca Universității din Cernăuți, Biblioteca Facultății de Teologie din Cernăuți, Biblioteca Mănăstirii Putna sau a Muzeului din Rădăuți. Preotul Procopovici a descris din biblioteca personală *Calendarele* lui Vasile Țintilă, tipărite în anii 1811-1814, primele calendare românești din Bucovina²⁰.

¹⁸ *Mănăstirea și comuna Putna*, București, 1905; *Cronica Episcopiei de Rădăuți*, Viena, 1912; *Mănăstirea Sucevița. Cu anexe de documente ale Suceviței și Schitului celui Mare*, București, 1923.

¹⁹ În „Cercetări literare”, V, București, 1943, p. 99-240, și reeditată în vol. *Oameni și cărți de altădată*, I, București, 1997, p. 25-167, ed. îngrijită de Ștefan S. Gorovei și Maria Magdalena Székely. Note complementare, traduceri și postfață de Ștefan S. Gorovei.

²⁰ Aceste descrieri se regăsesc în Ioan Bianu, Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche. Vol. II. 1716-1808*. București, 1910, p. 121, 317, 330, 449, 478; Idem, *Bibliografia românească veche*, Vol. III. 1809-1830, București, 1936, p. 27, 56; Ioan Bianu, Nerva Hodoș, Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche. Vol. IV. Adăugiri și îndreptări*, București, 1944, p. 130, 134-136, 142, 152.

Un bun cunoscător al prezenței și circulației cărții vechi în zonă, a fost preotul prof. de la Facultatea de Teologie din Cernăuți, Ioan Zugrav. Pe parcursul a câtorva decenii, a făcut cunoscute în reviste, precum „Candela” sau „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, zeci de rarități bibliofile²¹. După pensionare, în ultimele decenii ale vieții sale, a fost bibliotecarul Mănăstirii „Sf. Ioan cel Nou de la Suceava”. Colecțiile de obiecte bisericești cu valoare istorică și de artă, inclusiv de carte veche și manuscrise, ce se păstrează în biblioteca acestei mănăstiri, organizată într-una din încăperile stăreției mănăstirii, astăzi reședința arhiepiscopală din Suceava, în mare parte, sunt creația preotului Ioan Zugrav.

În anul 1962, preotul Paulin Popescu publică un întins studiu²², în care descrie 54 de manuscrise slavone (titlurile, inscripțiile și însemnările se redau în traducere românească), păstrate în biblioteca mănăstirii Putna. Folosindu-se de studiul filigranelor în datarea manuscriselor, autorul precizează, în încheiere: „[...] patrimoniul cultural al perioadei lui Ștefan cel Mare va fi sporit cu circa 20 de titluri noi, care se adaugă celor înregistrate anterior” (p. 710).

Apariția acestui studiu a fost urmată de un altul, la fel de întins, al prof. Victor Brătulescu²³, în care se reia descrierea manuscriselor, acordându-se o mai mare importanță laturii artistice. De data aceasta, avem 59 de manuscrise; ultima poziție cuprinde fragmente din diferite manuscrise, în general *Minee*. La sfârșit, întâlnim numele caligrafilor și miniaturiştilor de la Putna, însoțite de creațiile lor, multe păstrându-se în alte colecții.

În anii 1960-1963, Ioan Iufu și Victor Brătulescu au întreprins câteva călătorii de documentare în Moldova pentru a cerceta manuscrisele slavone din bibliotecile mănăstirești, între ele numărându-se și mănăstirea Dragomirna,

²¹ Câteva dintre acestea: *Cărțile bisericești mai vechi din vechea biserică episcopală din Rădăuți și însemnările de pe ele*, în „Candela”, Cernăuți, 1924, nr. 7-8, p. 341-343; *Cărți vechi bisericești de la biserică din Botușana, județul Suceava*, în „Candela”, 1928, nr. 6-8, p. 171-174; *Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea sau giudețul sufletului cu trupul al lui Dimitrie Cantemir, exemplar de la Mănăstirea „Sf. Ilie” de lângă Suceava*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei” (în continuare: M.M.S.), 1960, nr. 5-6, p. 389-392; *O Evanghelie, donațiune domnească, de la biserică Sf. Nicolae din Câmpulung Moldovenesc*, în M.M.S., 1964, nr. 3-4, p. 151-152; *Un singular Octoih din anul 1808 <sic !>*, în volumul „Târgoviște, cetate a culturii românești”, București, 1974, p. 97-101; *Memoriale vitae sacerdotalis în traducere românească*, în „Candela”, 1942-1943, 1943, p. 113-124; *Cărticica contra latinilor din 1756 a lui Eugen Vulgaris, în traducere românească*, în vol. „Cinci ani de existență a Institutului de Istorie a Facultății de Teologie”, Suceava, 1947; *Două pomelnice ale bisericii Sf. Gheorghe din Suceava*, în „M.M.S.”, 1960, nr. 1-2, p. 32-48; *Un vechi manuscris cu „Istoria persăști” din Biblioteca Mănăstirii Sf. Ioan de la Suceava*, în „M.M.S.”, 1967, nr. 11-12, p. 702-705.

²² *Manuscrise slavone din mănăstirea Putna*, în „Biserica Ortodoxă Română”, 1962, nr. 1-2, p. 105-145; nr. 7-8, p. 688-711.

²³ *Miniaturi și manuscrise din Mănăstirea Putna*, în „M.M.S.”, 1966, nr. 7-8, p. 460-510.

păstrătoarea celui mai important fond de manuscrise slavone din Moldova. Rezultatele cercetărilor în această mănăstire s-au materializat prin publicarea unor importante studii²⁴ și a unui catalog al manuscriselor slavo-române, rămas în manuscris dactilografiat²⁵. Folosind acest catalog, și întreprinzând ea însăși noi cercetări, în această bibliotecă, în anii 1963 și 1966, Zlatca Iufu a realizat o primă descriere de ansamblu a manuscriselor slavo-române din biblioteca Mănăstirii Dragomirna²⁶.

În deceniile '60-'80 ai secolului trecut, G. Popescu-Vâlcea s-a ocupat îndeaproape de manuscrisele cu miniaturi din mănăstirile Dragomirna și Sucevița, publicând câteva studii și monografii de referință, la editura Meridiane²⁷.

O investigație sistematică și de amploare a cărții vechi a avut loc în cadrul Oficiului Județean Suceava pentru patrimoniul cultural național, instituția în care s-a format ca specialist în carte veche și autoarea acestor rânduri; o mare parte din lucrările publicate ulterior sunt rezultatul cercetării în cadrul acestei instituții. Manuscrisele în limba română păstrate în județul Suceava au constituit subiectul tezei noastre de doctorat sub coordonarea regretatului prof. Dan Horia Mazilu, publicată, în anul 1998²⁸; unul din capitole este Catalogul manuscriselor în limba română păstrate în colecții și fonduri sucevene: 133 de manuscrise cu caractere chirilice sunt catalogate în ordine cronologică, în cadrul activității copiștilor și traducătorilor identificați.

În perioada anilor 1992-1995, am publicat Catalogul cărții vechi românești din județul Suceava²⁹. Sunt descrise 366 de titluri în 1868 de exemplare, ce s-au tipărit în aproape toate centrele tipografice cunoscute, din țară și din afara granițelor țării, între anii 1580/1581-1830, în limbile română, slavonă, greacă, latină și germană. La sfârșit, mai sunt prezentate cărțile care au circulat la un

---

²⁴ Ioan Iufu, *Despre prototipurile literaturii slavo-române din sec. al XV-lea*, în „Mitropolia Olteniei”, XV, 1963, nr. 7-8, p. 511-535; Idem, *Mănăstirea Moldovița – centru cultural important din perioada culturii române în limba slavonă (sec. XV-XVIII)*, în „M.M.S.”, XXXIX, 1963, nr. 7-8, p. 428-455.

²⁵ Ioan Iufu și Victor Brătulescu, *Manuscrise slavo-române din Moldova. Fondul Mănăstirii Dragomirna, 1966*. Un exemplar, în copie, cu porțiuni greu lizibile, se găsește în biblioteca mănăstirii; sunt descrise 167 de manuscrise, ultimele două poziții cuprind, grupate, foi răzlețe.

²⁶ *Manuscrisele slave din Biblioteca și Muzeul Mănăstirii Dragomirna*, în „Romanoslavica”, XIII, 1966, p. 189-202.

²⁷ *Anastasiu Crimca* (1972); *Un manuscris al voievodului Alexandru al II-lea* (1984); *Un manuscris al Voievodului Ieremia Movilă* (1984).

²⁸ Olimpia Mitric, *Cartea românească manuscrisă din nordul Moldovei*. Prefață de Dan Horia Mazilu, București.

²⁹ Eadem, *Cartea românească veche în județul Suceava (1643-1830). Catalog*. Vol. I-IV, Cuvânt înainte de prof. dr. doc. I. C. Chițimia, Suceava; Ed. a II-a revăzută și adăugită, Suceava, 2005.

moment dat în localitățile județului, dar care acum se păstrează în biblioteci din alte zone ale țării și cărțile a căror prezență în județ este atestată numai documentar, întregindu-se astfel tabloul existenței acestor tipărituri, de-a lungul timpului, în teritoriul studiat.

În anul 1999, vedea lumina tiparului *Catalogul manuscriselor slavo-române din Biblioteca Mănăstirii Sucevița*, alcătuit de asemenea de autoarea acestor rânduri, din păcate, după posibilitățile de atunci, în regim de curs universitar, în editura Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava, în puține exemplare, fără facsimile și cu o difuzare mai restrânsă. Sunt descrise 50 de manuscrise, câteva inedite. Desigur, în viitor, va trebui reeditat, în condiții grafice superioare.

În anii din urmă, un proiect finanțat de Consiliul Național al Cercetării Științifice din Învățământul Superior ne-a prilejuit o cercetare sistematică a manuscriselor românești din Moldova; în vol. al II-lea³⁰, sunt descrise manuscrisele mai vechi și mai noi, scrise cu caractere chirilice și latine, de la marii deținători de valori bibliofile din județele Suceava și Vrancea, precum și din orașul Cernăuți, de la Arhivele Statului și Biblioteca Universității Naționale ”Iurij Fedkovič”, circa 1511 de manuscrise.

La Arhivele Statului din Cernăuți, unde se păstrează Fondul Mitropolia Bucovinei, am întâlnit inventare originale ale bibliotecilor parohiale, din anii 1785-1800, ce conțin descrierea tuturor categoriilor de obiecte existente în biserici. Pe lângă descrierea cărților, vaselor, veșmintelor, altor obiecte, rubricația mai conține: făptura bisericii (adică: din ce este făcută, câte cruci pe turlă, date despre clopotniță, dușumele), măsura locului bisericii, prețul; în multe inventare găsim date despre starea de conservare a bunurilor.

Fără îndoială, ele merită o atenție sporită, întrucât cele mai multe din aceste biserici nu mai există și numai astfel se pot reconstitui listele de bunuri ce le-au aparținut. Dar și inventarele mai noi sunt demne de a fi luate în considerație. În anul 1901, de pildă, cel mai corect și complet inventar, redactat după norme științifice, în care se specifică inclusiv formatul cărților, era acela al mănăstirii Putna, realizat de ieromonahul bibliotecar Dorimedont Nichitovici. Din partea Consistoriului, ieromonahul este felicitat pentru calitatea inventarului și, totodată, invitat „să ordoneze și biblioteca din sfânta monastire Sucevița și cea din sfânta monastire Dragomirna”. De asemenea, de o deosebită importanță este Inventarul Muzeului Arhidiecezan al Bucovinei din Palatul Mitropolitan din Cernăuți; în camerele I-V erau expuse 386 de cărți vechi românești și străine, manuscrise

---

³⁰ Eadem, *Manuscrise românești din Moldova. Catalog*, Iași, Editura Junimea, 2007.

românești și slavone. Trebuie să subliniem faptul că la noi nu s-au prea făcut astfel de investigații în arhive³¹.

Așa cum afirmam la început, în Bucovina cartea veche a fost intens cercetată, iar realizările sunt notabile. După acest moment al bilanțului, proiectele de viitor, inclusiv ale noastre, au în vedere identificarea și cercetarea celorlalte fonduri și colecții de carte veche din Nordul Bucovinei. Se va continua activitatea de catalogare a principalelor fonduri și colecții de manuscrise slavo-române. De asemenea, se impune elaborarea unui inventar al cărții străine vechi, în principal, a celei slavone prezentă în număr mare în zonă (imprimată în centre, precum: Zabłudów, Lvov, Kiev, Vilnius, Cernigov, Poceaev, Moscova), în special pentru conținutul însemnărilor marginale.

---

³¹ Amintim vol. semnat de Susana Andea, Avram Andea, *Cartea românească veche din Transilvania în Inventare bisericești*, Cluj- Napoca, 1996, în seria „Bibliotheca Bibliologica”; cele mai vechi inventare folosite fiind din a doua jumătate a sec. al XIX-lea.

**FROM THE HISTORY OF THE RESEARCHES ON OLD BOOKS IN THE
HISTORICAL BUKOVINA**

- Abstract -

The text presents several landmarks of the researches on old books in the historical Bukovina, where this kind of researches has constantly stirred the interest of the scholars.

The first information regarding the existence of old manuscripts and of old books in the major monasteries were conveyed, starting with the year 1862, by F.A. Wickenhauser, an editor of documents (Most of his works were re-edited, unde the name: *Molda oder Beiträge zur Geschichte der Moldau und Bukovina*, I-II/1-2, III/1-2, IV/1-2, V/1-2, Cernivsky, 1881-1891). The most recent contributions to the research on old books are, mainly, the catalogues published by us (*Cartea românească veche în județul Suceava. Catalog // Romanian Old Books in Suceava Country. Catalogue*, Suceava, 2005; *Catalogul manuscriselor slavo-române din Biblioteca Mănăstirii Sucevița // The Catalogue of the Slavo-Romanian Manuscripts from the Library of Sucevița Monastery*, Suceava, 1999; *Manuscrise românești din Moldova. Catalog. Vol. I-II // Romanian Manuscripts from Moldavia. Catalogue*, Iași, 2006-2007).

Other personalities that had an important contribution to the research in this field are: Melchisedec Ștefănescu, Simion Florea Marian, Dimitrie Dan, Emil Turdeanu, Paulin Popescu, Ioan Zugrav, G. Popescu-Vâlcea.

In the future, we intend to continue the work of recording and classifying the Slavo-Romanian manuscripts. We also deem as necessary the elaboration of a catalogue of the Slavonic books which can be found in the area.